

УДК 347.465(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.4.06>

Олександра Олегівна Колобиліна,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

Сумська філія,

кафедра юридичних дисциплін (викладач);

 <https://orcid.org/0009-0007-5013-5105>,

e-mail: alexa_sumy@ukr.net

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів учених, запропоновано авторське визначення поняття «цивільне право». Аргументовано, що цивільно-правовий договір (угода) є важливим інститутом цивільної галузі права. Запропоновано авторське визначення поняття цивільно-правової угоди як інституту цивільного права, а також виокремлено його ключові ознаки.

Ключові слова: цивільно-правова угода, цивільне право, інститут, умови, законодавство.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Цивільно-правовий договір є ключовим джерелом урегулювання правовідносин, пов'язаних із майновими й особистими немайнорними правами особи. Становлення в Україні ринкових відносин після проголошення незалежності спричинило стрімкий розвиток договірного права. Своєї актуальності це питання не втрачає і понині, зокрема осмислення цивільно-правового договору як провідного інституту цивільного права.

Стан дослідження проблеми

Цивільно-правовий договір як інститут цивільного права неодноразово потрапляв у поле зору різних науковців. Зокрема, цьому питанню приділяли увагу М. І. Брагінський, Н. Ю. Голубева, В. В. Денисюк, О. В. Дзера, І. С. Канзафарова, С. В. Резніченко, Р. О. Стефанчук, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка та багато інших. Водночас вважаємо доречними зауважити, що цивільно-правові договори (угоди) переважно розглядались у межах більш вузької та специфічної проблематики, тому це питання не втрачає своєї актуальності.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є надати авторську характеристику цивільно-правовому договору як інституту цивільного права. Досягнення мети

дослідження можливе за умови вирішення таких *завдань*: визначити поняття «цивільне право»; встановити, що являють собою категорії «інститут цивільного права» та «цивільно-правовий договір».

Наукова новизна дослідження

Дістало подальшого наукового осмислення питання визначення цивільно-правового договору як інституту цивільного права.

Виклад основного матеріалу

Цивільне право може розглядатись як наука та навчальна дисципліна. При цьому розвиток цивільного права як галузі права, на наше глибоке переконання, має бути нерозривно пов'язаний з його становленням як науки.

О. С. Мазур пише, що цивільне право – це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють на засадах юридичної рівності та диспозитивності відносини власності, товарно-грошові відносини, підстави набуття і порядок реалізації та захисту цивільних прав і обов'язків фізичними та юридичними особами з метою задоволення матеріальних та духовних потреб громадян [1].

Дійсно, ми погоджуємося з позицією дослідника та хочемо принагідно зауважити, що цивільно-правові відносини, на відміну від адміністративно-правових чи конституційно-правових, є більш диспозитивними, у них переважно втілюється вільна воля обох сторін, вони не передбачають наявності спеціального апарату державного примусу.

Є. О. Мічурін вважає, що цивільне право – це система норм права, що регулює особисті немайнові та майнові правовідносини, які виникають між суб'єктами (фізичними чи юридичними особами) і ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності цих суб'єктів [2].

Водночас цивільне право перебуває в тісному взаємозв'язку із загальним розвитком людства. Так, К. де Когель, В. Шрама та М. Сміт зауважують, що зв'язку між мозком і поведінкою людини приділяється все більше уваги в юридичній практиці. Про роль неврології у кримінальному праві вже було опубліковано багато робіт, але напроцуд мало відомо про її роль у цивільному праві. Дослідники акцентують увагу на тому, що нейронаукова інформація вже з'являється в голландських судових залах у широкому спектрі сфер цивільного права. До них належать право про відповідальність, право про охорону здоров'я, сімейне право та договірне право. Використання нейронаукових знань у справах цивільного права порушує чимало загальних питань, незалежно від юрисдикції [3, с. 272].

Сучасна система цивільного права, на переконання Л. Ванг, покликана не лише задовольняти інституційні вимоги для побудови

ринкової економіки, а й створювати систему законних прав та встановлювати такі фундаментальні принципи цивільного права, як-от: індивідуальна автономія, рівний захист, сумнінність і справедливність [4, с. 39].

Таким чином, цивільне право – це галузь права, яка регулює майнові та особисті немайнові відносини між фізичними та/або юридичними особами на основі принципів рівності, вільного волевиявлення та захисту прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин. Цивільне право включає в себе норми, які встановлюють основи для створення, зміни та припинення цивільно-правових відносин, а також визначають порядок захисту порушених цивільних прав.

Важливим інститутом цивільного права є цивільно-правовий договір (угода). Зазначимо, що в Україні зараз залишається відкритим питання формування культури укладення договорів як частини загальної правової культури. Адже інститут цивільно-правових договорів все ще не дуже поширений серед населення. Це може бути пов'язано з вірою людей у те, що укладення будь-якого договору нерозривно пов'язане зі значними грошовими витратами, а також загальною тінізацією як окремих сфер, зокрема сфери працевлаштування, оренди житла, так і української економіки загалом. Договір, навпаки, надає правовідносинам певного закріплення, встановлює чіткі права й обов'язки, що є неприйнятним для частини українського населення, яка ухиляється від сплати податків. До того ж в умовах воєнного стану постає принципово нова категорія, предстанники якої також бажають перебувати «в тіні» під час будь-яких соціальних відносин, – це чоловіки, котрі підлягають мобілізації.

Основними характеристиками договору як правового акта є його суб'єктний склад, зміст, форма, юридична конструкція та правовий режим. Так, суб'єктний склад договору утворюють сторони договору, а в окремих випадках також особи, що виступають на стороні договору. Зміст договору є вольовою моделлю регульованих ним відносин (поведінки). Форму договору можна визначити як форму (засоби, способи) вираження або засвідчення волі сторін укласти договір і щодо його змісту. Юридична конструкція договору є побудовою його змісту, яка визначається складом і взаємозв'язком елементів його змісту. Так само правовий режим договору є сукупністю правових положень, установлених щодо договору [5, с. 20–21].

Поділяючи наведену позицію, ми вважаємо за доцільне зупинитися на формі договору. Вона може відрізнятися залежно від його складності та предмета задля максимального забезпечення дотримання прав сторін. Зауважимо, що задля формування довіри населення до інституту цивільно-правових договорів важливо комплексно вживати

заходів із залученням представників системи надання безоплатної первинної правової допомоги. Основи договірної права доречно включати до курсу вивчення правознавства у шкільній програмі.

Ю. І. Чалий стверджує, що категорія «договір» є елементом системи цивільно-правових засобів упорядкування цивільних відносин і водночас системно правовим утворенням, структурні одиниці якого підлягають рівномірному науковому вивченню [6, с. 213].

Як переконаний П. МакМагон, важливою функцією договірної права є зменшення втраченого часу, зусиль і ресурсів, витрачених на суперечки щодо економічного обміну, а також зменшення випадків шкоди, яка є результатом цих суперечок. Мінімізація конфлікту, зауважує науковець, зазвичай служить власним інтересам сторін, а також суспільним інтересам у соціальному вимірі [7, с. 270].

Таким чином, можна зробити проміжний висновок, що цивільно-правовий договір у цивільному праві – це результат розвитку суспільного життя. Він є підставою для виникнення цивільних прав та обов'язків. Договір виступає джерелом узгодження волі сторін за допомогою встановлення взаємних прав та обов'язків.

Розглядаючи законодавче визначення цивільного договору, варто погодитись із точкою зору А. І. Дрішлюка, який зауважує, що цивільно-правовий договір розглядається Цивільним кодексом України передусім не як правочин, правовідносини чи документ, а як регулятор цивільних відносин. Причому такий статус договору закріплений у статті, що поміщена до розділу I «Основні положення» Цивільного кодексу України, тобто розділу, який уміщує загальні, принципові приписи, що підкоряють собі не лише всі інші приписи самого Кодексу, а й положення інших актів цивільного законодавства України. Крім того, свобода договору визнається новим Цивільним кодексом України однією із загальних засад цивільного законодавства України (п. 3 ст. 3) [8].

З огляду на це положення постає потенційна можливість врегулювання будь-яких, не лише встановлених Цивільним кодексом України правовідносин, що при цьому не містять ознак правопорушень, за які встановлена адміністративна, кримінальна, дисциплінарна відповідальність. Укладення подібного договору не буде підставою звільнення особи від відповідальності, якщо її дії будуть охоплюватися складом відповідного правопорушення.

Висновки

Проведений аналіз дає змогу констатувати, що цивільно-правовий договір як інститут цивільного права є добровільною угодою, в якій його суб'єкти виражають єдину волю, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та досягнення певних цивільно-правових наслідків у відповідній формі.

З огляду на зазначене вище можемо виокремити такі ключові ознаки цивільно-правового договору (угоди):

- як і будь-який договір, укладається на добровільній основі, втім його сторони є рівними та несуть обопільну відповідальність за невиконання та/або неналежне виконання своїх обов'язків;
- договір має персоніфікований характер;
- стабільність умов договору (угоди), які зберігають свою дію доти, доки вони не будуть змінені за згодою сторін або до того часу, коли договір закінчується відповідно до передбачених умов;
- гнучкість умов, оскільки сторони мають право визначити власні умови угоди, зокрема ціну, терміни, обсяг тощо;
- широкий предмет цивільно-правового договору, який може враховувати питання щодо купівлі-продажу товарів, послуг, надання позики, оренди майна тощо;
- спрямований на врегулювання відносин як майнового, так і немайнового характеру;
- цивільно-правова угода (договір) виступає важливим джерелом цивільного права.

Проведене дослідження надало можливість усвідомити окремі проблемні питання у сфері цивільно-правових договорів. Так, залишається відкритим питання формування культури укладення договорів як частини загальної правової культури. Адже інститут цивільно-правових договорів усе ще не є дуже поширеним серед населення. Задля формування довіри людей до інституту цивільно-правових договорів пропонуємо комплексно вживати заходів із залученням представників системи надання безоплатної первинної правової допомоги. Основи договірного права доречно включати до курсу вивчення правознавства у шкільній програмі.

Список бібліографічних посилань: 1. Мазур О. С. Цивільне право України : навч. посіб. Київ : Ун-т «Україна», 2005. 287 с. 2. Мічурін Є. О. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. Харків : Право, 2019. 184 с. 3. Kogel de C. H., Schrama W. M., Smit M. Civil Law and Neuroscience. *Psychiatry Psychology and Law*. 2014. Vol. 21, Iss. 2. Pp. 272–285. DOI: <https://doi.org/10.1080/13218719.2013.808978>. 4. Wang L. The modernization of Chinese Civil Law over Four Decades. *Frontiers of Law in China*. 2019. Vol. 14, Iss. 1. Pp. 39–72. DOI: <https://doi.org/10.3868/s050-008-019-0003-4>. 5. Гетьман А. П., Борисова В. І., Євсєєв О. П. Договір як універсальна правова конструкція : монографія. Харків : Право, 2012. 432 с. 6. Чалий Ю. І. Цивільно-правовий договір як документ. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. Вип. 4 (99). С. 212–224. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.18>. 7. MacMahon P. Conflict and Contract Law. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2018. Vol. 38, Iss. 2. Pp. 270–298. DOI: <https://doi.org/10.1093/ojls/>

гду011. 8. Дрішляук А. І. Місце цивільно-правового договору в системі джерел цивільного права України. *Часопис цивілістики*. 2014. Вип. 16. С. 30–34.

Надійшла до редколегії 22.11.2023

Прийнята до опублікування 12.12.2023

Kolobylyna O. O. Civil contract as an institution of civil law

The article argues that civil law is a branch of law which regulates property and personal non-property relations between individuals and/or legal entities based on the principles of equality, free expression of will and protection of rights and legitimate interests of participants to civil legal relations. Civil law includes rules that establish the basis for the creation, modification and termination of civil relations, as well as determine the procedure for the protection of violated civil rights.

It has been stated that a civil contract as an institution of civil law is a voluntary agreement in which the parties to the contract express a single will aimed at establishing, changing or terminating civil rights and obligations and achieving certain civil law consequences in the appropriate form.

The author identifies the following key features of a civil law contract (agreement): like any contract, it is concluded on a voluntary basis, however, its parties are equal and bear mutual responsibility for non-performance and/or improper performance of their obligations; the contract is personalised; stability of the contract (agreement) terms which remain in force until they are changed by agreement of the parties or until the contract expires in accordance with the stipulated terms; flexibility of terms and conditions, since the parties have the right to determine their own terms and conditions of the contract, in particular, price, terms, scope, etc.; the scope of a civil law contract is broad, and may include issues related to the sale and purchase of goods, services, loans, lease of property, etc.; a civil law contract is an important source of civil law.

Key words: civil law transaction, civil law, institution, terms, legislation.

